

Heikikkers in het veenweidegebied

Arjan van der Lugt & Richard Slagboom

Jaarlijks zoeken wij heikikkers (*Rana arvalis*) in het Zuid-Hollandse en Utrechtse veenweidegebied. In het voorjaar en in de (na)zomer lopen we systematisch langs de vele poldersloten en veenkades. Tijdens het monitoren zijn we meer gaan letten op het gedrag van de heikikkers. Ze blijken zich namelijk anders te gedragen dan de soortgenoten van de hogere gronden in Nederland. In dit artikel beschrijven we onze waarnemingen, waarmee het een vervolg is op de bevindingen van Van Eekelen (2014). We hopen hiermee bij te dragen aan de kennis van heikikkers in het Nederlandse veenweidegebied.

Veenweide in West-Nederland

Al ruim 10 jaar zoeken we naar heikikkers in het veenweidegebied van Zuid-Holland en het aangrenzende deel van Utrecht. Gebieden waar wij inventariseren zijn: de Nieuwkoopse plassen, Lopikerwaard, Krimpenerwaard, Alblasserwaard/Vijfheerenlanden en de polders van Waarder.

Het veenweidegebied is vanaf de 11e eeuw ontstaan toen het veenmoeras in het westelijk deel van Nederland werd ontgonnen voor grootschalig agrarisch gebruik. Dit kon alleen door het water uit het voormalige moeras via sloten, weteringen en veenriviertjes af te voeren, waardoor het grondwaterpeil werd verlaagd. In de eerste eeuwen na de ontginning werd het land voornamelijk gebruikt voor akkerbouw, maar door de eeuwenlange ontwatering klonk het veen in. Het gebied werd in de loop van de Middeleeuwen al snel te nat en alleen nog geschikt voor de veeteelt. Op deze manier ontstond het zo karakteristieke Hollandse veenweidegebied. Bodemdaling vormt nog steeds een probleem. De hoogte van de het veenweidegebied in West-Nederland varieert momenteel van net boven NAP in de Vijfheerenlanden tot ruim twee meter onder NAP in het westelijke deel van de Alblasser- en Krimpenerwaard.

Noodzijdse kade met percelen weiland. Typisch leefgebied van de heikikker in de Lopikerwaard. (Foto: Arjan van der Lugt)

De polder in

In de meeste literatuur wordt vermeld dat de beste tijd om heikikkers te inventariseren het vroege voorjaar is. De koorroep is vaak goed te horen (De Jong & Vos, 2009). Deze methode is goed bruikbaar in gebieden waar oppervlaktewater schaars is, zoals op de zandgronden in het zuiden en oosten van Nederland. Hier vindt vaak gerichte trek plaats naar de schaars aanwezige voortplantingslocaties. Heikikkers maken dan massaal gebruik van deze wateren en vormen grote koren, waardoor ze relatief gemakkelijk zijn te vinden. In het veenweidegebied met z'n duizenden sloten, waar op het oog overal geschikt voortplantingshabitat voorhanden lijkt, is het een stuk lastiger om in de voortplantingstijd de zacht roepende heikikkers te vinden. Een effectievere inventarisatiemethode is het zoeken naar juveniele heikikkers die in de zomermaanden vooral langs de vele poldersloten zijn te vinden (Goverse *et al.*, 2014).

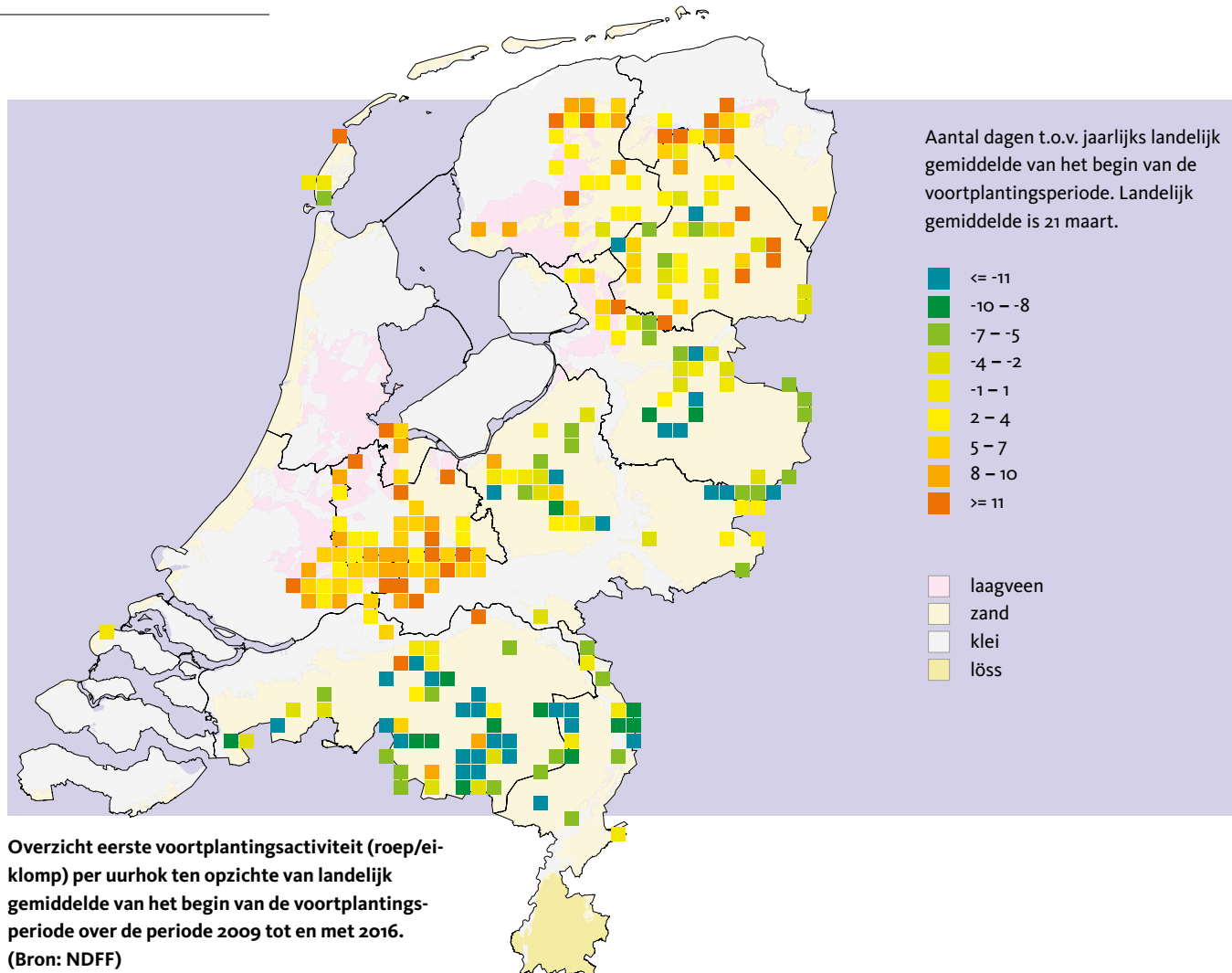
Heikikkers in het veenweidegebied zijn langslapers

Op de locaties die worden gemonitord in het veenweidegebied van West-Nederland zijn sinds 2009 de data bijgehouden van de eerste roepende heikikkers. Naast de eigen roepwaarnemingen zijn ook waarnemers uit andere delen van het land geraadpleegd en is de database van de NDFF gebruikt om zo een goed beeld te krijgen van de eerste roepende dieren per jaar.

Het blijkt dat de heikikker in het veenweidegebied een echte langslaper is in vergelijking met heikikkers in Zuid- en Oost-Nederland. Afhankelijk van het weer start de roeptijd van heikikkers in het veenweidegebied van West-Nederland gemiddeld 22 dagen later in vergelijking met de zandgronden in Brabant en Limburg en twee weken later dan de populaties op de Veluwe. In de Krimpenerwaard (Haastrecht) roepen de heikikkers in de regel nog een paar dagen later, dan in de Alblasserwaard.

De roeptijd van heikikkers in veenweidegebieden in Friesland, op de zeeklei/veen rond de stad Groningen en rivierklei in de Betuwe verschilt niet of nauwelijks van die in de veenweidegebieden in West-Nederland. Daarmee zijn de heikikkers in het veenweidegebied opvallend veel later actief dan de soortgenoten op de hogere gronden. In Zuid-Nederland worden de eerste roepende dieren geregeld eind februari / begin maart gehoord (Foppen, 1992). Het lijkt er op dat niet de breedteligging van invloed is op de roeptijd, maar de bodemgesteldheid van het gebied.

Geen orgies voor heikikkers in het veenweidegebied

In tegenstelling tot vennen en venen in Oost- en Zuid-Nederland waar grote groepen blauw gekleurde mannetjes massaal hun keffende roep laten horen, is het in veenweidegebied vaak goed zoeken naar heikikkers. Heikikkers vormen hier zelden koren, maar roepen solitair of in kleine clusters van twee tot maximaal vijf dieren, die vaak ook nog enkele tientallen meters van elkaar verwijderd zijn. Ook van Eekelen (2014) beschrijft dat hij in de Alblasserwaard maximaal 4 tot 5 roepende dieren aantreft.

Aantal roepende heikikkers op donderdag 31 maart 2016 van 22:59 – 23:31 uur in een sloot langs de Oude Zijdegew in Nieuw-Lekkerland

Koervorming van meer dan 10 roepende dieren is alleen waargenomen in ondergelopen rietlanden in de Nieuwkoopse Plassen, blauwgraslandjes in de Donkse Laagte (Alblasserwaard) en enkele recent aangelegde poelen in natuurontwikkelingsgebieden (Waarder, Haastrecht, Bleskensgraaf en Alblasserbos). Het graven van poelen in het veenweidegebied lijkt heikikkers vrij snel aan te trekken. Mannetjes lijken er dan voor te kiezen om geconcentreerd in een poel of plas te roepen.

Het zijn ook de poelen in deze extensief beheerde gebieden waar regelmatig blauw gekleurde heikikkers worden gezien. In alle andere gevallen hebben we nooit blauwkleuring gezien. Hoogstens een wat grijsblauwige zweem. Blauwkleuring wordt hormonaal aangestuurd en wordt positief beïnvloed door de aanwezigheid van andere mannetjes (Glandt, 2006). Blauwkleuring vind je dus vooral waar heikikkers grotere koren vormen en is dus niet of minder snel te verwachten in de sloten van het Zuid-Hollandse en Utrechtse veenweidegebied.

Een zeer vroege waarneming

Op 1 februari 2016 werd tijdens het uitgraven van een afwateringsgreppel in het Alblasserbos een adulte heikikker gevonden. Het dier zat samen met enkele bruine kikkers in een dikke modderlaag van de greppel. Het hele perceel inclusief de verlandde greppel stond onder water. De heikikker bevond zich dus onder water in de modderlaag toen de drainagewerkzaamheden begonnen. Deze waarneming is om

een aantal redenen bijzonder. Er zijn maar weinig waarnemingen uit de overwinteringsperiode (november – februari) bekend (De Jong & Vos, 2009). Bovendien wordt alom aangenomen heikikkers overwinteren op het land (Foppen, 1992; De Jong & Vos, 2009). Günther & Nabrowsky (1996) formuleren het iets genuanceerder. Zij melden dat heikikkers nagenoeg niet in het water overwinteren. Van Noord-Zweden is bijvoorbeeld bekend dat heikikkers overwinteren in beekjes waar voldoende zuurstofrijk water onder het ijs aanwezig blijft. Het betreft hier echt een aquatische overwintering. Voor de voorplanting migreren de heikikkers naar nabij gelegen ondiepe meertjes (Glandt, 2006). Een beperkte aquatische overwintering meldt Hartung (1991) van een natuurgebied vlakbij het duitse Borken. Hartung stelt dat 5 % van de volwassen dieren daar in het water overwintert. De overgrote meerderheid overwintert dus op het land.

Om onze waarneming iets meer context te geven hebben we alle waarnemingen van heikikkers bekeken uit de maanden december en januari. In het NDDF-bestand staan 27 winterwaarnemingen. Het gaat dus inderdaad om een zeer beperkt aantal. Slechts bij drie waarnemingen was een omschrijving van deze bijzondere vondst. Een van deze waarnemingen had betrekking op een dier in het water. Het betrof een waarneming op 11 januari 2015 nabij Knooppunt Leenderheide. Deze waarneming is verder niet omschreven. Mogelijk gaat het hier, net als bij de waarneming uit het Alblasserbos, om overwintering in het water.

Discussie

De waarneming van 1 februari van een in de modder overwinterende heikikker in het Alblasserbos kan wel eens een element zijn van de verklaring waarom Zuid-Hollandse heikikkers beduidend later starten met de voortplanting. Het kletsnatte laagveen zal naarmate de

buitentemperatuur in maart hoger wordt minder snel opwarmen dan de hogere delen van Nederland. Heikikkers zitten in het laagveen of in de modderlaag van een sloot als het ware in een soort koelkast. Het duurt gewoon langer voordat temperatuursveranderingen waarneembaar worden.

Het is zeer aannemelijk dat heikikkers een voorkeur hebben om op het land te overwinteren. Relatief veel heikikkers vinden we op en nabij veenkades. Deze kades

bieden veel schuilmogelijkheden zoals (oude) holletjes van zoogdieren, boomstronken en vegetatie, en liggen een stuk hoger, en dus droger, dan het maaiveld. Ook in het najaar worden op en rond de hogere veenkades relatief veel (juvenile) heikikkers aangetroffen.

Hoewel in het veenweidegebied trek van heikikkers naar voortplantingssloten is vastgesteld (Van Eekelen, 2014; eigen waarneming), betreft het vaak maar een enkel exemplaar. Wij vermoeden dat een fors aantal heikikkers niet echt een trek kent en gewoon overwintert langs slootkanten of zelfs in sloten. Wellicht is het geen ideale situatie, maar een aanpassing aan het veenweidegebied. Hetzelfde zien we bij de gewone pad. Er is eveneens nauwelijks literatuur over aquatisch overwinterende gewone padden (Bosman,

1994). In Zuid-Holland hebben we tijdens visinventarisaties in de wintermaanden meerdere malen gewone padden uit het water gehaald. Zelfs in december onder een laag ijs (Van der Lugt, 2001). Wellicht is de heikikker niet de enige soort die er een ander gedrag op nahoudt in de veenweidepolders van Zuid-Holland.

Dankwoord

Wij willen de volgende personen graag bedanken voor hun nuttige bijdrage aan het tot stand komen van dit artikel: Richard Struijk, Ingo Janssen, Peter Frigge, Jonathan Leeuwis (SBB), Michiel van der Lugt en Ben Verboom.

Summary

The Moor Frog in peatland

Every year, we monitor the Moor Frog (*Rana arvalis*) in the western peatlands of the Netherlands in the provinces of Utrecht and Zuid-Holland. The moor frogs of these peatlands appear to behave differently from those living in the higher, sandy areas more in the south and east of the Netherlands. On average, breeding in the western peatlands starts 22 days later than in the southern parts of the country. It seems that it is the type of soil rather than the latitude that determines the timing of the reproduction period of this species in the Netherlands. In addition, we mention a highly unusual observation of a moor frog found hibernating below the water surface in a peat ditch; the Moor Frog is generally believed to hibernate on land.

Literatuur

- Bosman, W., 1994. Amfibieën in uiterwaarden; effecten van overstromingen op overwinterende amfibieën. KUN.
- Eekelen, R. van, 2014. Heikikkers in de polder. RAVON 16(4): 68-71.
- Eekelen, R. van, D.M. Soes & G.C. Pellikaan, 2006. Kruipers in de polder, Verspreiding en habitatvoorkeur van kamsalamander, rugstreeppad, heikikker en grote modderkruiper in Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Bureau Waardenburg.
- Foppen, R.P.B., 1992. Heikikker in: Coelen, J.E.M. (redactie), 1992. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg. RAVON, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.
- Glandt, D., 2006. Der Moorfrosch. Einheit und Vielfalt einer Braunfroschart. Laurenti Verlag, Bielefeld.
- Goverse, E, R. Slagboom & A.W. van der Lugt, 2014. Heikikkers inventariseren in het veenweidegebied. Schubben & Slijm 19.
- Günther R. & H. Nabrowsky, 1996. Moorfrosch. In: Die Amphibien und Reptilien Deutschlands, R. Günther & Gustav Fischer, Jena.
- Hagstrom, T., 1985. Winter habitat selection by some north european amphibians. British journal of herpetology, vol 6.
- Hartung, H., 1991. Untersuchungen zur terrestrischen Biologie von Populationen des Moorfrosches (*Rana arvalis*) unter besonderer Berücksichtigung der Jahresmobilität – Dissertation Hamburg.
- Jong, T.H. de & C.C. Vos, 2009. Heikikker, *Rana arvalis*. In: Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (RAVON) (redactie), 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. – Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden.
- Kranenbarg J., R.P.J.H. Struijk, M. Schiphouwer, J. Bergsma, K. Dideren & J.E. Herder, 2015. De Vissen van Zuid-Holland. Stichting RAVON, Nijmegen en Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Lugt, A. van der, 2001. Gewone padden onder het ijs. RAVON 4(1):18.

Arjan van der Lugt

arjanvanderlugt@gmail.com

Richard Slagboom

Arvalis Natuur & Landschap, Middelweg 26, 2957 TG Nieuw-Lekkerland, R.Slagboom@kpnmail.com

